

Бондар О.Ю.

викладач кафедри англійської мови

Київського університету ім. Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Друга половина ХХ століття характеризується значним розширенням сфери інтересів мовознавства, чому передувала зміна підходів до мови як об'єкту вивчення. Мова стала трактуватися не як система «в собі і для себе», а як динамічний антропоорієнтований феномен – знаряддя мислення, засіб і діяльність спілкування, інструмент отримання знань про людину. Це сприяло росту уваги лінгвістів до діалогу та діалогічного дискурсу [9, с. 269].

Попри те, що теорія дискурсу є одним з тих напрямів лінгвістики, який найактивніше розвивається, залишається багато питань, що чекають висвітлення. Все ще спостерігається розбіжність поглядів на визначення поняття дискурсу взагалі та діалогічного дискурсу зокрема. Термін «дискурс» є широковживаним у сучасній лінгвістиці, проте його зміст визначається дослідниками по-різному.

Неоднозначність трактування терміну стає очевидною при його зіставленні у дослідженнях, які представляють різні наукові напрями і концепції. Як зазначив Т. ван Дейк, поняття дискурсу так само розмите, як поняття мови, суспільства, ідеології [3, с. 1].

Сам термін дискурс походить від французької *discours* – мовлення, у латинській мові *discursus* – блукати, розгалудження, розростання, коловорот.

Е. Бенвеніст одним з перших надав слову дискурс, яке у французькій лінгвістичній традиції означало «мовлення взагалі, текст», термінологічне значення, позначивши ним «мовлення, привласнене тим, хто говорить». Згодом поняття дискурсу було поширене на всі види прагматично зорієнтованого мовлення, яке відрізняється за своїми ціленастановами [1, с. 136].

М.Л. Макаров пропонує вживати терміни «текст» та «дискурс» як синоніми, залишаючи за останнім «підкреслену процесуальність» [5, с. 9].

Дослідники В. В. Петров та Ю. М. Караулов розглядають дискурс як складне комунікативне явище, яке включає крім тексту ще й екстралінгвальні фактори

(знання про світ, погляди, настанови, цілі адресанта), що є необхідними для розуміння тексту [4, с. 8].

Під дискурсом лінгвісти О. В. Платонова та С. І. Віноградов розуміють «комунікативну подію, що полягає у взаємодії учасників комунікації через вербальні тексти та / або інші знакові комплекси у певній ситуації та певних соціокультурних умовах спілкування [6, с. 238].

Вичерпну дефініцію терміна пропонує Н. Д. Арутюнова, визначаючи дискурс як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвальними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, взятий в аспекті події; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах). Дискурс – це мовлення, «занурене в життя». Дослідниця дотримується думки, що термін «дискурс», на відміну від терміна «текст», не можна застосовувати до стародавніх текстів, пояснюючи це тим, що їх зв'язки з живим життям безпосередньо не поновлюються» [1, с. 136-137].

І. Ф. Ухванова-Шмигова, білоруський філолог та спеціаліст з дискурс-досліджень, розуміє дискурс як: 1) вербальну комунікативну подію; 2) сукупність висловлювань, що організують той чи інший вид діяльності; 3) соціально обумовлену та культурно закріплену систему раціонально організованих правил слововживання та взаємодії окремих висловлювань; 4) текст (усний чи письмовий) в соціальному контексті, який дає уявлення про учасників та умови комунікації; 5) вид мовленнєвої комунікації, орієнтованої на обговорення дій, подій, фактів, висловлювань відносно значущих аспектів соціальної реальності [10, с. 45].

За А. В. Поповою, поняття «дискурс» може дорівнювати поняттю «текст» в широкому сенсі слова, коли ми розглядаємо текст в його змістовому, функціональному аспекті, тобто як текст, вписаний у ситуацію реального спілкування [7, с. 188]. Під дискурсом у вузькому сенсі дослідниця розуміє текст з врахуванням соціального контексту, репрезентованого в тексті, причому таким може стати будь-який текст (усний та письмовий, сучасний та історичний, реальний та штучно сконструйований) у всій його багатозначності та

поліфункціональності, з урахуванням реального та потенційного змістових планів комунікації. Іншими словами, до уваги береться безпосередня співвіднесеність мовної практики з екстралінгвістичними факторами [7, с. 188].

Семантичний зміст терміна призвів до необхідності використання при ньому атрибутивних уточнювачів. В останні десятиліття все більше уваги дослідників мови викликає діалогічне мовлення як первинна форма вербальної взаємодії. Уявлення про дискурс як про одиницю, розміщену вище рівня тексту, дозволяє виділити монологічний та діалогічний дискурси.

Варто розмежувати поняття «діалог» та «діалогічний дискурс». О. О. Селіванова визначає діалог як форму мовлення; ситуаційно зумовлене спілкування двох або кількох (полілог) осіб, комунікативні ролі яких інверсуються (мовець стає адресатом, а адресат перетворюється на мовця, адресатом якого є перший мовець), за умови визнання учасниками спілкування спільної мети й напрямку комунікації. Висловлення у діалозі названі репліками, або комунікативними (інтерактивними) кроками (ходами) [8, с. 134-135].

Основні відмінності між монологічним та діалогічним мовленням полягають у тому, яким чином комунікативний процес мотивований та структурований, кількість комунікантів значення не має. Так, якщо аргументування розвивається діалектичним способом, присутня така ознака як обмін мовленнєвими висловлюваннями, інтерактивний характер, послідовне зчеплення мовленнєвих актів супроводжується регулярною зміною комунікативних ходів, то ми можемо назвати таке мовлення діалогічним. Всі інші мовленнєві форми відносяться до монологічних [2, с. 134-135].

Видатний голландський вчений Т. ван Дейк пропонує розрізнити два визначення дискурсу, які, на нашу думку, корелюють з поняттям саме діалогічного дискурсу. Лінгвіст визначає дискурс у широкому значенні як комунікативну подію, яка відбувається між мовцем, слухачем (спостерігачем та ін.) в процесі комунікативної дії у певному часовому, просторовому та іншому контексті. Ця комунікативна дія може бути мовленнєвою, письмовою, мати вербальні та невербальні складові. Типові приклади – повсякденна розмова з другом, діалог між лікарем та пацієнтом, читання газети.

У вужчому значенні дискурс розуміється як текст чи розмова. Як правило, виділяють тільки вербальну складову комунікативної дії та говорять про неї далі як про «текст» чи «розмову». В цьому значенні термін дискурсу означає завершений «продукт» комунікативної дії чи такий, що триває, його письмовий чи мовленнєвий результат, який інтерпретується реципієнтами. Таким чином, дискурс – це письмовий або мовленнєвий вербальний продукт комунікативної дії [3, с. 1].

Виходячи з того, що деякі дослідники ототожнюють дискурс з текстом, можна зробити висновок, що якщо текст є діалогічним (на формальному рівні), то й дискурс буде діалогічним.

Отже, діалогічний дискурс є мисленнєво-комунікативною мовленнєвою діяльністю комунікантів у широкому (ситуативно-комунікативному, соціокультурному, когнітивно-психологічному) контексті, зафіксованою діалогічним текстом. Відповідно діалогічний текст є результатом реалізації діалогічного дискурсу. Діалог на функціональному рівні постає як мовлення у широкому розумінні, яке є підґрунтям мови як суспільного явища, в той час як діалогічний дискурс утворюється мовленнєвою діяльністю людини, яка за своєю природою є когнітивно-комунікативною, та результатом цієї діяльності – діалогічним текстом.

Аналіз вищезазначених визначень дискурсу провідних науковців дозволяє стверджувати, що релевантними ознаками дискурсу більшість лінгвістів вважає його текстову сутність у поєднанні з позалінгвальними чинниками, важливими для його адекватного розуміння. Відповідно, діалогічний дискурс є продуктом спільної комунікативної діяльності двох або більше індивідуумів, що включає крім власне мовленнєвої репрезентації певний набір позалінгвальних ознак (комунікативну настанову учасників мовленнєвої взаємодії, присутність загальних фонових знань, загальної теми і т. ін.), що забезпечує адекватне розуміння того, що повідомляється, характеризується обміном комунікативних ролей і фіксується діалогічним текстом.

Перспективним в аналізі окреслених понять є розгляд основних характеристик діалогічного дискурсу та його класифікація.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — 2-е изд. — М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. — 685 с.
2. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты : монография / В. С. Григорьева. — Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. — 288 с.
3. Дейк Т. А. ван. К определению дискурса [Электронный ресурс] / Т. А. ван Дейк . — Режим доступа : URL: [http:// http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm](http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm) Название с экрана.
4. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. — Б. : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. — 308 с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. — 280 с.
6. Платонова О. В., Виноградов С. И. Прагматика и риторика дискурса в периодической печати. Сфера субъекта и выражение оценки // Культура русской речи. Уч. для вузов. Под ред. проф. Л. К. Граудиной и проф. Е. Н. Ширяева / О. В. Платонова, С. И. Виноградов. — М. : Издательская группа НОРМА—ИНФРА М, 1999. — 560 с.
7. Попова А. В. Дискурс-картины мира и кортежного взаимодействия элитарных средств информации: дис. ... доктора фил. наук. /Попова Алена Викторовна. — Вильнюс, 2010. — 200 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова— Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
9. Соссюр Ф de Труды по языкознанию / Фердинанд de Соссюр. — М : «Прогресс», 1977. — 695 с.
10. Ухванова-Шмигова И. Ф. Дискурсные методики в профессиональной деятельности гуманитария : учеб. метод. комплекс / И. Ф. Ухванова-Шмигова. — Минск : БГУ, 2013. — 202 с.